

A magyar nemzetpolitika és a státustörvény

2001. június 19-én az Országgyűlés elfogadta a „Törvény a szomszédos államokban élő magyarokról” szóló törvényt. Ilyen módon 1918 után először alakult ki olyan politikai keretet, amelyben a határon túli intézmények és a szomszédos országokban élő magyarok helyzetét egyszerre kezeli. A törvény kerettörvény és hatályba lépése után várható, hogy azt a döntéshozók igazi tartalommal töltik meg.

A probléma

A státustörvény kérdését módszertanilag a nemzetpolitika keretében célszerű elemezni. Felvállalva vagy nem, minden állam folytat valamilyen nemzetpolitikát. A huszadik századi nemzetállam, amely az etnokulturális semlegesség látszatát igyekszik fenntartani, a gyakorlatban valamelyik etnikum/nemzet – vélt vagy valós – érdekeit érvényesíti. A globalizáció, a modernizáció hatása megkérdőjelezi az állam szuverenitását, viszont ez csak egyes területekre igaz, s a minket érdeklő nemzetpolitikát érinti a legkevésbé.¹ Elég csak a régi-új német állampolgársági törvényre vagy a francia állam kultúrátámogatási politikájára gondolnunk. A nemzetpolitikának két vetülete van, amelyek vizsgálatát módszertanilag külön kell választanunk. Az egyik a saját nemzetállamban érvényesül, amit nemzeterosztó politikának (nacionalizmusnak) nevezhetünk, míg a másik az állam határain túl élőkre irányul, ezt anyaországi nacionalizmusnak definiálhatunk (nacionalizmuson – értéksemleges – egyszerűen nemzeti elven alapuló politikát értve).² Ebben a tanulmányban ez utóbbi kérdéssel foglalkozunk. Elgondolásában a státustörvény nem egyedi: térségünkben például Szlovákia, Horvátország és Románia is különleges elbánásban részesíti az etnokulturális nemzethez tartozókat.

1918 óta minden magyarországi kormány valamilyen módon kénytelen volt viszonyulni ahhoz a helyzethez, hogy a magyar nemzet és a magyar állam határai nem esnek egybe, s ez a magyarországi külpolitika egyik központi kérdésévé vált. Hosszú lenne vázolni a probléma történetét, ezért jelen tanulmányban csupán az 1989 utáni időszakra vonatkozóan foglalkozunk a magyar állam és a határon túli magyarok kérdésével. Jelenleg nem képezi vita tárgyát a határon túliak támogatásának elve, különbségek csak a koncepciókat illetően vannak.

A jelenlegi helyzet úgy foglalható össze, hogy Magyarország politikailag, erkölcsileg és anyagilag – az erre a célra létrehozott közalapítványok, miniszteri keretek, befektetési alapok és minisztériumi főosztályok által – támogatja a határon túli magyar intézményeket és szervezeteket. Ez a támogatás nem tudja ellensúlyozni a környező országok gazdasági helyzetéből fakadó hátrányokat és a perspektí-

vahiányt.³ Emiatt sokan választják a magyarországi letelepedést vagy a magyarországi (hivatalos vagy fekete) munkát. A magyarországi munkavállalást, letelepedést különböző törvények szabályozták, amelyek nem tesznek különbséget a nemzeti hovatartozás tekintetében. A letelepedésnél a magyar állampolgárságú felmenőkkel rendelkezők kedvező elbírálásban részesülnek, de egyetlen olyan kitétel sincs, amely nemzeti vagy etnikai alapon tenne különbséget a külföldiek között. Igaz, a magyar etnokulturális közösséghez tartozók magyar nyelvtudásuk és kapcsolataik révén könnyebben jutnak munkához, illetve a szükséges engedélyekhez, valamint nagyobb valószínűséggel rendelkeznek magyar állampolgárságú felmenőkkel.⁴ A határon túli magyarságra vonatkozó jogszabályokat és kedvezményeket mintegy 150 jogszabályban rögzítették,⁵ és a jelenlegi törvény, amely deklaráltan kerettörvény, ezeket kísérli meg összehangolni. Ezen túl pedig egy új nemzetpolitikai szándékot is kifejez. A már létező kedvezmények egyrészt formális jogszabályba rögzítettek, másrészt informálisak és a hivatalok belátására bízta az elbírálást. Jelenleg a kedvezményezett köre nincs meghatározva és alanyi jogon nem jár semmi. A kedvezményeket nyújtók mintegy feltételezik, hogy ezek a határon túli magyarokra érvényesek, de formálisan sehol sem rögzítették, hogy ki számít annak.

A törvénytervezet előkészítése

A határon túl élő magyarok kérdése a mindenkori magyar kormányok számára megoldandó problémát jelentettek, mind a hozzájuk való viszonyulásban, mint a konkrét lépések területén. Magyarország és a határon túli magyarok viszonyát – legalábbis elméleti szinten – többféleképpen próbálták rendezni: az 1990-es évek végén a kettős állampolgárság körülötte viták vetették fel e kérdést⁶, majd a FIDESZ választási kampánya során hangzott el ugyanez a gondolat. A törvénytervezet mint státustörvény vált ismertté, amely azután kedvezménytörvénnyé vált. A végső, hivatalos neve a törvénynek végül „A szomszédos államokban élő magyarokról” lett.

A törvénytervezet előkészítésében – a MÁÉRT⁷ keretében – a kormány és az ellenzéki pártok képviselői mellett részt vettek a határon túli magyar pártok és szervezetek küldöttei, tehát a Kárpát-medencében élő (összes) magyar politikai szervezet képviselői is. A MÁÉRT második, 1999. november 12-i ülésén a résztvevők felkérték a Magyar Köztársaság kormányát, hogy vizsgálja meg a határon túli magyarok magyarországi jogállása törvényi szabályozásának lehetőségét. A MÁÉRT, a kormány és a különböző szakszervezetek az első változatot 2000 júliusában készítették el, majd további egyeztetések – a MÁÉRT 2000. decemberi harmadik ülése – után 2001 márciusában a kormány véglegesítette a törvénytervezetet. Ezt a változatot 2001 áprilisában terjesztette a parlament elé.

A MÁÉRT

1999. februárjában a Magyarország és a határon túli konferencián megalakul a MÁÉRT:

„[A] magyarországi és határon túli magyar kapcsolattartás folyamatosságának biztosítása érdekében a konferencia résztvevői állandósították a jelen konferenciát Magyar Állandó Értekezlet néven. Ez politikai konzultatív testületként működik. A Magyar Állandó Értekezletet a parlamenti, illetőleg tartományi képvisellel rendelkező határon túli magyar szervezetek, a magyarországi parlamenti pártok, a Magyar Kormány, valamint a nyugati magyarság képviselői alkotják, de minden esetben biztosítva a térség valamennyi magyar nemzeti közösségének részvételét. A Magyar Állandó Értekezlet évente legalább egy alkalommal a Magyar Köztársaság Miniszterelnöke meghívására ül össze. Munkarendjéről maga határoz.”⁸

A paragrafus értelmében, a testületben a térségünk összes, magyarországi és határon túli magyar párt, szervezet képviselteti magát. Ezeket a pártok, szervezetek a saját országukban választások során jutottak be az illető állam vagy tartomány törvényhozó testületeibe. Mivel ezekre a pártokra, szervezetekre elsősorban magyarok szavaztak, a MÁÉRT-et egy olyan testületnek tekinthetjük, amely a különböző országokban, a magyarok által megválasztott magyar politikai szervezeteket egy testületbe tömöríti. A Külügyminisztérium politikai államtitkára, Németh Zsolt a politikai kapcsolatok intézményesítést emelte ki, amely a magyar államhoz legitim testületként folyamadott a törvény megalkotás érdekében:

„a Magyar Állandó Értekezlet létrehozása a politikai kapcsolatokat intézményesítette Magyarországon és a határon túli magyar közösségek között. Ennek az intézményes politikai közösségnek a döntése nyomán mára elkészült egy olyan törvény tervezete, amely elsősorban a személyes kapcsolatépítést könnyíti meg.”⁹

Ennek szimbolikus jelentőségét pedig így magyarázta:

„A magyarság ma már nem csupán kulturális nemzet ilyen értelemben, hanem olyan közösség, amelynek politikai teste is van. A Magyar Állandó Értekezlet politikai téren képviseli, megjeleníti a 15 milliós magyar nemzetet. Ehhez a politikai testhez nemcsak a politikai szervezetek tartoznak, nemcsak a politikai elit integrációja jelenti a politikai integrációt, hanem a státustörvénnyel immáron a közember számára is hétköznapi valósággá válik mindez.”¹⁰

Mint ilyen összmagyar testület, a MÁÉRT szimbolikusan felkérte a magyar kormányt, hogy keressen megoldást a határon túli magyarok számára Magyarország közelgő EU csatlakozása utáni helyzetre:

„A konferencia résztvevői egyidejűleg felkérlik a Magyar Kormányt, hogy a konferencia munkájának elősegítése érdekében a Magyar Állandó Értekezlet bevonásával hozzon létre határon túli magyar és magyarországi szakértőkből álló bizottságokat, melyek mindenekelőtt az oktatás,

a gazdasági és szociális kapcsolatok, a jogi és önkormányzati együttműködés, a kultúra, valamint az európai uniós csatlakozással összefüggő kérdések (különös tekintettel a schengeni egyezmény következményeire) területén fejtik ki tevékenységüket.”¹¹

A következő MÁÉRT ülésen már expliciten megfogalmazták ezt az igényüket:

„3. A különböző országokban élő nemzetrészek közötti kapcsolatok sokrétűsége felveti a magyarországi jogi szabályozás szükségességét. A résztvevők, tekintettel a határon túli magyarság ez irányú igényére, felkérlik a Magyar Köztársaság Kormányát, hogy Magyarország és a határon túli magyarság együttműködéséből fakadó előnyök érvényesülése érdekében, megerősítve a nemzeti összetartozás tudatát, Magyarország és a szomszédos országok közös integrációs törekvésével összhangban vizsgálja meg a határon túli magyarok magyarországi jogállása törvényi szabályozásának megteremtését. Ennek elsődleges célja a szülőföldön maradás esélyeinek és lehetőségeinek erősítése.”¹²

A 2000. decemberében megtartott MÁÉRT ülésen, a résztvevők megköszönték a magyar kormánynek a státustörvény előkészítése érdekében kifejtett munkáját:

„Elismerésüket fejezik ki a MÁÉRT munkáját segítő szakbizottságok elnökeinek és titkárainak, valamint tagjainak az eddigi munkáért, melynek során az 1999. novemberi ülés Zárónyilatkozatában foglaltak értelmében kidolgozták a szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény koncepcióját. Megállapítják – az SZDSZ fenntartásai mellett –, hogy a koncepció alapján készült törvénytervezet fő elemeiben megfelel az abban lévő elveknek és törekvéseknek, és megfelelően szolgálja a szülőföldön maradás esélyeinek és lehetőségeinek erősítését. Felkérlik a magyar kormányt, hogy a MÁÉRT-ülésen elhangzottakat figyelembe véve véglegesítse a törvénytervezetet és terjessze a parlament elé.”¹³

A MÁÉRT a magyar nemzet politikai egységét kifejezni szándékozó testület. Ebben az értelemben, a pusztá megléte, szimbolikus volta sokkal fontosabb, mint a tényleges súlya.

A státustörvény körüli viták néhány kulcskérdés körül forognak: 1. a koncepció; 2. a törvény hatására vonatkozó előfeltevések; 3. a törvény hatálya alá kerülő személyek köre; 4. az igazolást kiállító hatóság kérdése; 5. a lehetséges következmények.

A koncepció

Mielőtt a státustörvény koncepciója megszületett volna, a vita központjában a ketős állampolgárság kérdése állt. Miután ez utóbbi elfogadása több jogi és politikai akadályba ütközött, a státustörvény megalkotása mindenki számára elfogadható köztes megoldásnak ígérkezett. Bár a státustörvény elnevezés megmaradt, később kedvezményeket nyújtó törvénnyé alakult, míg a legvégső változat egyszerűen a szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvényként került a parlament elé. A státustörvény első változata után a Magyarok Világszövetsége elkészítette a Külhoni Állampolgárságról szóló törvénytervezetét, amelyben központi szerepet kapott a magyar útlevel megadása a határon túli magyarok számára – mint a schengeni kérdésre adandó válasz.

A törvény egy potenciális jogi viszonyt ajánl a határon túli magyarság számára. Ahogy Borbély Zsolt Attila is megjegyzi, ez a magyar nemzet egységének jogi megjelenítése: „A státustörvény nem más, mint eme jelenleg is – politikai szándékoktól és törekvésektől függetlenül – fennálló kötelek megjelenítése a jogszabályok nyelvén.”¹⁴

A szomszédos államokban élő magyarok a többségi nemzetek tagjaihoz képest – kimondva vagy kimondatlanul – hátrányos helyzetben vannak. Habár jogilag az illető államok nem tesznek különbséget állampolgáraik között, ez a gyakorlatban nem így működik. Ebben az értelemben az anyaország állami támogatása, valamint a státustörvény egyfajta kompenzációként is felfogható. Nem lenne szükség státustörvényre és magyar állami támogatásra, ha igaz lenne az az állítás, hogy az illető országok, ha nem is pozitívan, de legalább etnikulturális értelemben semleges viszonyulnának a nemzeti kisebbségekhez. Szabó Tibor megfogalmazásában:

„A törvény nem titkolt célja, hogy – ellentétben az 50 év tendenciájával, amikor nagyon sok határon túli magyar úgy érezte, hogy nem igazán érdemes magyar lenni, magyarul tanulni, vállalnia magyarságot – hozzájáruljon e mentalitás megváltozásához, ahhoz, hogy valóban akár az érdekek mentén is érdemesnek tartsa valaki a magyar nyelvet tanulni, magyar nyelven érettségizni, magyar nyelven jární egyetemre.”¹⁵

A törvény szándékát a legvilágosabban a törvénytervezet preambuluma fejezi ki, miszerint a magyar országgyűlés „a szomszédos államokban élő magyaroknak az egységes magyar nemzethez való tartozása, szülőföldjükön való boldogulása, valamint nemzeti azonosságátudata biztosítása” végett alkotta meg a törvényt.

A törvény hatására vonatkozó előfeltevések

1990 után felgyorsult a határon túli magyarok Magyarországra vándorlása/telepedése, ami komoly gondként fogalmazódott meg mind Magyarországon, mind a határon túli magyarok körében. A törvény megalkotói abból az előfeltevésekből indultak ki, hogy a magyar nemzetpolitika szempontjából az lenne a legkedvezőbb, ha a határon túli magyarok szülőföldjükön maradnának, és ez lett a deklarált hivatalos álláspont:

„arra biztatjuk a határon túli magyarokat, hogy ne egzisztenciájuk áthelyezésével szerezzenek a magyar állampolgárokkal azonos jogokat, hanem ennek a törvénynek az igénybevételeivel részesüljenek a magyarországi fejlődés gyümölcseiből saját közösségeik és szülőföldjük javára.”¹⁶

Hozzá kell tennünk, hogy Magyarországon a népesség száma hosszabb ideje csökken, és az európai trendekhez hasonlóan, egyre nagyobb szükség van Magyarországon is szakképzett munkaerőre. Ebből a szempontból nem kerülhetjük meg azt a kérdést sem, hogy Magyarország – a határon túliak „helybetartása” mellett – a legolcsóbban és a legkisebb beilleszkedési gondokkal határon túli magyar szakemberekkel tölthetné fel a keletkezett és folyamatosan keletkező szakemberhiányt. Ezt a dilemmát fogalmazta meg Varga Attila:

„Politikai szempontból pedig a legdilemmatikusabb kérdés, hogy miközben természetes törekvése, óhaja (feltehetően) a mindenkori magyar politikai vezetésnek, hogy csökkenő tendenciát mutató demográfiai állapotán elsősorban a határon túli magyarok révén javítson, legalább olyan magától értetődő elvárása, szándéka vagy éppen érdeke, hogy a határon túli magyar társadalmak megmaradjanak erős kultúrát, sajátos szellemiséget, hagyományokat, gazdasági érdekeket hordozó magyar közösségeknek.”¹⁷

A jelen pillanatban nem lehet eldönteni, hogy vajon a törvény az elvándorlást vagy az otthonmaradást segíti-e elő.¹⁸ A magyarországi politikai diskurzusban mindkét érv felbukkan. A törvénytervezet úgy kívánja szolgálni a határon túli magyar közösségek megmaradását, tagjaik azonosságtudatának megőrzését, hogy egyúttal a szülőföldjükön való maradásra ösztönöz. Habár nem tartozik a tárgyunkhoz, a külhoni állampolgárságra vonatkozó törvénytervezet is hasonló célokat fogalmaz meg.

A törvényalkotók azt feltételezték, hogy amennyiben a határon túli magyarok különösebb korlátozások nélkül utazhatnak Magyarországra, illetve ott valamilyen kedvezményekben részesülnek, akkor kevesebben fognak dönteni szülőföldjükön elhagyása mellett. A tervezettel csak részlegesen vagy egyáltalán egyet nem értők ezt másképp látják. Tabajdi Csaba szerint „elképzeltető, hogy a most beterjesztett törvénytervezet az átcsábítás törvénye lesz.”¹⁹ Ugyanezt állítja Szent-Iványi István: a kormányzat által formába öntött elképzelés „végül is nem az otthonmaradást, hanem az elvándorlást ösztönzi majd”²⁰. Ezt a politikai dilemmát Varga Attila a következőképpen fogalmazta meg:

„Összegzésként elmondható, hogy a magyarországi bevándorlási politikának egyidejűleg két irányba kell hatnia, mely részint a párhuzamos stratégiában, másrészt a differenciált stratégiában nyilvánulhat meg egy rendkívül körültekintő egyensúly megteremtésének feltételei között. Értve a párhuzamos stratégia alatt a fokozatos felkészülést az EU-s normarendszer követelményeihez és a differenciált stratégia alatt a magyar bevándorlók, letelepedést kérelmezők előnyös megkülönböztetését olyan mértékben, hogy ne legyen erőteljes elszívó hatása, hiszen a szülőföldről nézve a dolgokat, taszító, az ország elhagyására készítő tényezők bőven vannak.”²¹

Kérdéses, hogy a kivándorlásra befolyással lesz-e egyáltalán a státustörvény hatályba lépése. A magasabb kereseti lehetőségek, valamint a perspektívikusabb állások vonzó hatást gyakorolnak a határon túli magyarságra. Ráadásul sokan félnek attól, hogy Magyarország EU-csatlakozása után nehéz lesz Magyarországra utazni, munkát vállalni vagy letelepedni.

A korábbi – szervezeteket, intézményeket támogató politika – mellett, a státustörvény egy újfajta magyar állam – határon túli magyar egyén közötti – jogviszonyt létesít. Ez egy meghatározó külpolitikai fordulatnak kell minősíteni, amely feltehetően abból a felismerésből indult ki, hogy a kétoldalú megegyezések, amelyeket az alapszerződések politikájának is nevezhetjük, nem vezettek eredményre. Ezt a váltást Bauer Tamás képviselő is érzékeli, aki támogatta az alapszerződések politikáját:

„Miben tér el ez a politika az alapszerződések politikájától? Először is abban, hogy a nyelvű kulturális intézményrendszernek a kisebbségi integrációjával egyidejű fejlesztése helyett személyre szóló közjogi kapcsolatot teremt a kisebbségi magyarok és a magyar állam között, s ebben a keretben a támogatást a határon túli magyar közösségi intézmények helyett az egyes személyekre, családokra szabja.”²²

Itt világosan kivehető két koncepció közötti különbség: az egyik arra helyezi a hangsúlyt, hogy a nemzeti kisebbségek ügyét az illető államban kell és lehet megoldani, a másik pedig szkeptikus ezzel a nézettel és az anyaország támogatására helyezi a hangsúlyt. Ha a politikumot nem vennénk figyelembe, akkor azt is mondhatnánk, hogy tulajdonképpen egy elméleti vita folyik arról, hogy milyen módon lehet a legjobban támogatni a határon túl élő nemzeti kisebbségeket.

A kisebbségi és többségi társadalom, illetve a kisebbséghez, illetve a többséghez tartozó egyének közötti viszonyáról is eltérőek a vélekedések. Borbély Zsolt Attila a nemzetpolitikai szemponttal kapcsolatban kiemelte, hogy „a törvény nem egyes egyénekben, hanem makroszinten gondolkodik, s a törvény prognosztizálható disszimilatív hatásának erősítése végett az érintettek körét tágan kívánja megszabni”. Nem a magyar állam és a határon túli magyarok egyének közötti viszonyra helyezi a hangsúlyt, hanem a társadalmi változásokat helyezi a központba:

„Vélhető ... hogy a státustörvény *disszimilatív* hatással fog járni, hogy a Magyarországgal szomszédos államok többségi nemzeteinek asszimilációs politikája következtében a magyar érzelmi-kulturális-szolidaritási kollektívumból kiszakadtak egy része visszatál saját közösségéhez”²³

A disszimilációra vonatkozó hatásra utalt Duray Miklós, amikor az iskoláztatási támogatás igénybevételéről szólt. A probléma gyökere az, hogy hogyan veheti igénybe az iskoláztatási támogatást az a család, amely szörványban él és nincs lehetősége magyar iskolába járattni a gyerekeit.

[A] törvénynek lehet olyan hatása, hogy aki megkapja a magyarigazolványt és élni akar azokkal a lehetőségekkel is, amelyekkel egyébként a helyzete miatt nem élhet, esetleg kereset olyan életformát, amelyben kihasználhatja a törvény biztosította lehetőségeket.”²⁴

Az előbbi állításával ugyanakkor Borbély Zsolt Attila alátámasztotta e tanulmány szerzőjének azt a vélekedését, hogy a törvénynek egy kompenzatórikus jellege is van, ami abban nyilvánul meg, hogy amit a szomszédos államok nem nyújtanak a kisebbségi magyaroknak, azt a státustörvény némiképp ellensúlyozza. Egyben felértékeli a kisebbséghez és egyidejűleg a magyar nemzethez való tartozás értékét. Hasonlóan gondolkodik Duray Miklós is, aki a szomszédos államok a magyarok rovására történő nemzetépítő politikára utalt:

„[M]ind egyik szomszédos államban, a számbeli többségben élő nemzet tagjainak egy jelentős része, közösségként is, az ott élő magyarok rovására jutott többletjövökhöz a magyar adófizetők kárára, vagy úgy általában a magyarok számlájára azáltal, hogy szervezetten kiszorították a magyarokat a közéletből, gazdasági életből, a hatalomból és mindenből. Ez folyik mintegy nyolevan

éve. A státustörvény teremtene először lehetőséget arra, hogy egy csöppnyi kárpótláshoz jussanak ezek a szerencsétlen, kismizett magyar tömegek, mintegy hárommilliónyi, önhibáján kívül külföldivé vált magyar. A törvényadta lehetőségeket számba véve, hatása inkább lélektani lesz, mintsem más.”²⁵

Egy másik lehetséges hatásra, mint a törvény szimbolikus vetületére, Bodó Barna hívta fel a figyelmet:

„Bizonyosra vehető, hogy a státustörvény hatására a határon túli kisebbségi nemzettárs a jövőben nem – vagy: kevésbé – fogadja el a társadalmi kiszolgáltatottságot, önnön életének sokkal inkább alakítója lesz, mint kisebbségiként eddig bármikor. Ez valós belpolitikai kérdés minden országban, ahol megszokták: a kisebbséginek parancsolni lehet.”²⁶

A törvénytervezet bizonyára hatással lesz a migrációs döntésekre, viszont más tényezők – például a gazdasági helyzet – ezeket a döntéseket inkább befolyásolják. A státustörvény csak Magyarország EU-csatlakozásáig nyújt kedvezményeket, bizonyos területeken azután is, viszont az igazán fontos kérdés – vízum nélkül Magyarországra utazni – nincs megoldva. Értelemszerűen, nem mindenki élhet majd a kedvezményekkel. Státustörvénnyel vagy anélkül Magyarország – a közeljövőben várható – csatlakozása a schengeni egyezményhez új helyzet elé állítja a határon túli magyarságot, ami a státustörvénynél erősebb döntésbefolyásoló tényezőnek bizonyulhat.

A törvény hatályba lépése és alkalmazása fog majd választ adni arra, hogy vajon a koncepció és annak megvalósulása mennyire volt reális és milyen mértékben értették meg a törvényhozók a szomszédos államokban végbemenő folyamatokat.

A törvény hatálya alá kerülő személyek köre. „Ki a magyar?”

A nemzet, valamint a nemzetállam jövőjéről különböző elképzelések léteznek és e kérdések különösen időszerűek a kelet-közép-európai térség politikai formációi számára az Európai Unió csatlakozás közelében.

A státustörvény körül kibontakozó vitában fontos helyet foglalt el a „ki a magyar” kérdése. A hozzászólók az egyik legaggályosabb kérdésnek a státustörvény hatálya alá eső személyek meghatározását látták. Ezt kivédendő a törvény szövegezői, azt a megfogalmazást használták, hogy ki a jogalany, illetve személyi hatályról beszéltek. „A jogszabály bevallott célja és kizárólagos értelme, hogy a kisebbségben élő magyarok számára olyan kedvezményeket teremtsen, amelyek megkülönböztetik őket a hazánkkal kapcsolatba kerülő más külföldi állampolgároktól. Tehát, amikor a törvény jogalanyait kijelölik, akkor elkerülhetetlenül a szomszédos országokban élő magyar nemzettag fogalmát töltik meg tartalommal”²⁷ Elméleti szempontból ez a törvénytervezet kulcskérdése. Azért csupán elméleti és nem jogi szempontból, mert a jog nem megfelelő eszköz a nemzethez való tartozás meghatározására. Varga Attila ezt a következőképpen fogalmazta meg: „A jog általában, illetve a jogszabályok nem alkalmasak arra, hogy meghatározzák bárkinek is a nemzeti hovatartozását. A jog csupán azt határozhatja meg, hogy ki adott esetben a magyar állampolgár, kik azok

a személyek, akikre nézve a magyar állam főhatalmi jogosítványait gyakorolja. Ez azonban nem zárja ki, hogy a magyar jogalkotó jogosítványokat, kedvezményeket, vagy éppen kötelezettségeket írjon elő más országok állampolgáira nézve, különösen, ha azok Magyarországon tartózkodnak.”²⁸ Ezt így látta Tóth Judit is: „a magyar nemzethez tartozás jogi szempontból érdemben nem határozható meg, legfeljebb formálisan (például anyanyelve magyar, vagy – a szabad identitásválasztás alapján – az illető nyilatkozatot tehet magyar nemzetiségéről)”²⁹.

A törvény hatálya alá kerülő személyek körének meghatározását végigkísérte az objektív és szubjektív kritériumok közötti vita. Az identitás szabadságának – szubjektív – elve ütközött itt a nyelvismeret, illetve a magyar intézményekhez (egyház, párt, szervezet) való tartozás – objektív – kritériumaival. A határon túli magyarok jogállása körülötti vita – elméleti síkon – lényegében a nemzet meghatározása körül forgott. Annak ellenére, hogy a „ki a magyar” kérdést a kedvezményekről szóló törvénytervezet nem érinti, lényegében arról van szó, hogy a határon túl élők közül ki tartozik a magyar nemzethez. A törvénytervezet úgy próbálja meghatározni a törvény hatálya alá kerülők körét, hogy csak a magyar etnikulturális nemzethez tartozók kerüljenek a hatálya alá.³⁰

Mivel a törvénytervezet csak a szomszédos államokban élő magyarokra vonatkozik, arra hivatkozva, hogy az első világháborút lezáró békeszerződések következményeként kerültek más állam uralma alá, a tervezet koncepcióját nem tekinthetjük tisztán az etnikulturális nemzetdefiníció alapján állónak. Tóth Judit helyesen állapította meg, hogy „a külmagyarok között éles különbséget alakított ki a politika: kiemelte a Kárpát-medencében élőket a világ más tájaira került magyarokhoz képest”.³¹ Viszont az etnikulturális és a területi elvet összekapcsolva, a státustörvény egyfajta *etno-territoriális* nemzetmeghatározásra épül. Elméleti szempontból a törvénytervezet akkor lett volna koherens, ha a világon élő összes magyarra vonatkozik.³² Ezek után, részben az eddigi gyakorlatnak megfelelően, de most már kodifikálva, háromféle magyarságról beszélhetünk: a magyarországi és a Magyarországgal szomszédos államokban élő magyarságról, valamint a nyugati magyar emigrációról.

A különféle nemzetmeghatározások két csoportra oszthatók. Az egyik megközelítés a nemzetet a modern kor termékének tekinti, amely bizonyos társadalmi változások következményeképp és az államhoz kötötten jött létre. A másik megközelítés az etnikai magot hangsúlyozza, amely jóval a modern nemzetek megjelenése előtt is létezett. Ezek a megközelítések elsősorban a nyelvet és a kultúrát, valamint az etno-szimbólumokat hangsúlyozták. Az említett nemzetdefiníciók hivatkozási pontjai, előfeltevései különbözőek, esetenként egymást kizáróak. Viszont, amennyiben egy kicsit alaposabban megvizsgáljuk a helyzetet, észrevehetjük, hogy a különböző politikai csoportosulások politikai érdekeiknek, ideológiájuknak megfelelően használják a számukra leginkább kedvezőbbnek vélt meghatározást.³³

Elméleti szinten, a kérdést a legkomolyabban Bauer Tamás vetette fel.³⁴ Szerinte a romániai magyarok a romániai politikai közösség tagjai azáltal, hogy a romániai magyarok román állampolgárok és részt vesznek a romániai politikai életben.

De ettől a román politikai nemzet tagjai is egyben? Ehhez tisztáznunk kell a kulturális és politikai nemzet fogalmát: az előbbi etnokulturálisan határozza meg a nemzetet, és a közös nyelvre és kultúrára helyezi a hangsúlyt, az utóbbi pedig az egy államon belül élőket tekinti egy nemzet tagjainak. A politikai a jelző, az alany pedig a nemzet. A kulturális (más szóhasználattal az etnokulturális) nemzet esetében a kulturális a jelző, az alany ugyancsak a nemzet. A hangsúly a nemzet fogalmán van. A kérdés ugyanúgy merül fel, mint a polgári, illetve etnikai nacionalizmus esetében.³⁵ A Bauer Tamás által használt értelemben a magyar politikai nemzet és a magyar állampolgárok egymást átfedő fogalmak. E logika mentén a romániai, szlovákiai, stb. magyarok a román, szlovák, stb. politikai nemzet tagjai. Amennyiben a politikai nemzetet azonosítjuk az állampolgársággal, ez így is van. Viszont ebben az esetben szinte felesleges a politikai nemzet fogalmát használni. Magyarországi szemszögből tekintve talán jogos ezzel a fogalommal élni, lévén, hogy a magyarországi kisebbségek részesei voltak a 19. századi modern nemzet kialakulásának és a nemzetépítési folyamatnak. A jelenleg a kisebbségekhez tartozókról pedig elmondható, hogy kettős nemzeti identitással (így magyarral is) rendelkeznek. A Magyarországgal szomszédos államok magyar kisebbségei esetében ez nincs így. A jelenlegi magyar kisebbségek nem vettek részt a szomszédos nemzetek kialakulásában, s az 1918 utáni nemzetépítési folyamatok részben e kisebbségek ellen irányultak³⁶. Kettős identitásról pedig nem beszélhetünk, legfeljebb a vegyesházasságok esetében.

Az, hogy a romániai magyarok, közvetlenül vagy szervezeteiken keresztül részt vesznek a romániai politikai életben, hogy Romániában, Szlovákiában és Jugoszláviában a kisebbségi pártok kormányzati szerepet töltöttek/töltenek be, hogy a kisebbségek az illető ország állampolgárai és ezáltal az adott ország politikai közösséghez tartoznak, még nem jelenti, hogy az illető állam politikai nemzetéhez is (!) tartoznának. A politikai értelemben vett nemzet és a kulturális értelemben vett nemzet elsősorban a különböző nemzetek kialakulására vonatkoznak, illetve az állam valamely nemzeti elven való szerveződését kifejező különböző politikák. Semmiképpen sem tény kifejező állítások. Ez a gyakorlatban úgy jelenik meg, például Románia esetében, hogy a román állam az országban élő kisebbségek irányában a politikai nemzet elvére támaszkodó politikát folytat és a nemzet kulturális elvére támaszkodó politikát a Románia határain kívül – elsősorban a Moldvai Köztársaságban – élő románok irányában. Magyarország a politikai nemzet elvén alapuló politikát folytatott a Magyar Királyság területén 1867 és 1918 között, és ezt folytatta 1918 után Magyarország területén, párosítva ezt egy a kulturális nemzet elvén alapuló politikával, a szomszédos országok magyarsága irányába. Ezekkel a példákkal csak azt akartam megmutatni, hogy mennyire helyzetfüggő valamelyik meghatározás kritikátlan használata.

Bauer Tamás, a státustörvényt radikálisan elutasító SZDSZ képviselője szerint e törvény tulajdonképpeni üzenete a következőképpen fogalmazható meg: „A ti voltaképpeni hazátok a magyar állam, és nem az, amelynek polgárai vagytok. ... a magyar állam szíve szerint megadná ... amit attól az államtól, amelynek fennhatósága alá Trianon rendelt titeket, hiába vártok. ... ne reméljeteK integrálódást annak az

államnak a politikai közösségébe, amelynek polgárai vagytok ... továbbra is reménykedjétek valami másban, holott az valójában sohasem valósulhat meg”.³⁷ Bauer szerint ez a törvény különösen azért ártalmas, mert már elindult egy olyan folyamat, amely végeredményeként a kisebbségi magyarok hazájuknak fogják tekinteni azt az államot, amelyben élnek. Ezt a folyamatot törné meg a státustörvény, amely szembe fogja állítani a kisebbségi magyarokat a többségi lakossággal, s ezáltal a szomszédos államokban élő magyarok hazátlanságát tartósítaná.

Bauer konkrét állításaival nem kívánok vitába szállni, de megjegyzem, hogy a mögöttük rejlő szemléletmóddal szembe lehetne állítani egy másik, természetesen nem igazabb, hanem ugyanolyan relatív – és pont annyira vitatható – szemlélet. A szerző felfogásában a kisebbségi kérdés a megoldás felé halad, a határok „légiesítésével” közömbössé válik, hogy egy illető milyen nemzethez tartozik. Nézetem szerint a kérdés addig kérdés, ameddig Magyarország és a szomszédos országok nem válnak az EU tagjaivá. Nem osztom ezt az optimista nézetet, mert az általam elfogadott – de elismerem: pont annyira vitatható – nézet szerint ezt nem támasztja alá sem a nemzetállam, sem a kisebbségi nemzetépítés logikáját. Lehet azt gondolni, hogy a nemzeti elv meghatározó jellege megszűnik, viszont ennek egyelőre semmi jele nem mutatkozik, és a nemzeti versengés – nézetem szerint – továbbra is meghatározó marad. A morális jellegű elvárást a szociológiai folyamatokkal szembeállítva azt állítom, hogy a hazátlanság érzése nem szűnik meg, és valamilyen formában továbbra is fennmarad a többségi és kisebbségi lakosság szembenállása is.

Bauer Tamás szemléletével rokon Tamás Gáspár Miklós megközelítése. Tamás megfogalmazásában:

„A törvény – szemben alkotmányunk szellemével – újradefiniálja a „nemzet” fogalmát, etnicista módon, a szalonképtelen szélsőjobboldal újmutatását követve. Ebbe a nemzetfogalomba a vérségi leszármazás és a kulturális hovatarozás függvényében tartoznak bele fizikai személyek, tekintet nélkül állampolgárságukra. Ez a magyarországi nemzeti/etnikai kisebbségekre nézve azt jelenti, hogy az egyenlő honpolgári méltóságot és jogigényt letromfolja az etnikulturális önazonosság, hogy a politikai közösség (a honpolgárok nemzete) elválik az etnikulturális közösségtől. Ez egyrészt visszaveszi – egyelőre jelképesen – a honpolgári emancipáció évszázados vívmányait, másrészt pedig kirekesztő, etnikulturális-vérségi jelentésarányral ruházza föl a „magyarság” képzetét.”³⁸

Tamás Gáspár Miklós két igen fontos megállapítást tesz. Az egyik a nemzet etnicista újra-meghatározására, a másik a magyarországi kisebbségek másodrendűvé válására vonatkozik. Vegyük sorba mindkét állítást. Tamásnak teljes mértékben igaza van, amikor azt állítja, hogy a nemzet újradefiniálását implikálja a törvény. Viszont nem biztos, hogy ez a magyar alkotmány szellemével áll szemben. Tamás szövegéből az *eticista meghatározási mód*, valamint a *kirekesztő, etnikulturális-vérségi jelentésarány* azt a szemléletet tükrözi, amely élesen szembeállítja az úgynevezett politikai nemzet és kulturális nacionalizmus felfogásokat.³⁹ Tamás a klasszikus „keleti” és „nyugati”⁴⁰, illetve etnikai és polgári tipológiákból⁴¹ indul ki. Ezekben a ti-

pológiákban a kulturális nemzet, valamint az etnikai és „keleti” nacionalizmus a származáshoz, vérséghez kötődnek, viszont a státustörvény nem köti származáshoz vagy vérséghez az igazolványra jogosultak körét. A törvényben egy szó sincs arról, hogy valaki olyan alapon kérheti az igazolványt, hogy szülei, felmenői magyarok. Mint ahogy Magyarország alkotmánya, amely szellemével Tamás állítása szerint ellentétes a státustörvény, nem etnikai, származási alapon határozza meg az állampolgárokat. Magyarország alkotmánya, több szomszédos állammal ellentétben, nem definiálja magát nemzeti államnak, viszont – a kisebbségi jogok elismerésével – jelzi, hogy etnokulturális értelemben nem homogén. Ennek értelmében biztosít jogokat a Magyarországon élő kisebbségeknek. A sokat idézet 6.3. paragrafus alapján viszont a törvényhozók jelezték, hogy a magyar állam különleges csoportként kezeli a határon túl élő magyarokat. Az alkotmány nem tér ki arra, hogy az a bizonyos felelősség mire terjed ki, de a speciális viszony jelzése az etnokulturális nemzetfelfogást sugallja. Tehát, a státustörvény nem ellentétes a magyar alkotmány szellemével és a státustörvény nem klasszikus etnicista szemléletű.

A második felvetett kérdés ennél súlyosabb, és igencsak meglepő, hogy ennek a kérdésnek milyen kevés figyelmet szenteltek. Annak ellenére, hogy a státustörvény kizárólag a határon túli magyarságra vonatkozik és semmilyen formában nem érinti a magyarországi kisebbségeket, a nemzet újrameghatározásával közvetlen módon mégiscsak kihatással van rájuk. Magyarország alkotmánya 68. paragrafusa 1. bekezdése szerint „A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők”. A státustörvény csak a határon túli magyarokat részesíti kedvezményekben és támogatásban.⁴² Tehát a státustörvény jogilag semmilyen összefüggésben nincs a magyarországi kisebbségekkel, viszont két elméleti probléma merült fel. Először is, az etnokulturális meghatározás kiemeli, megerősíti azt a nemzetfelfogást, amely jelzi, hogy Magyarország elsősorban a magyar etnokulturális közösséghez tartozók állama. Ugyanis, amennyiben a Magyarországon élők is államalkotó tényezők, a státustörvényt úgy is megfogalmazhatták volna, hogy a többi államalkotó kisebbség Magyarország határain túl élő etnokulturális csoporthoz tartozók is részesülhetnek volna a státustörvény által nyújtott kedvezményekben.

Mintegy Tamás Gáspár Miklós írására adott válaszként is értelmezhető Bakk Miklós írása. Az ő értelmezésében a „státustörvény eredetisége abban rejlik, hogy miközben deklaratív nemzetpolitikai és kisebbségvédelmi célokat fogalmaz meg, valójában azt az utat jelöli ki, amelyen térségünkben megkezdődik a területi állam – a vesztfáliai paradigma – leépülése. A státustörvény eredetisége – ebben az összefüggésben – az, hogy nem a területén belüli homogeneitás „kiteljesítésével” készül az európai integrációra, hanem a területén kívüli kulturális-szimbolikus terek szervezésével”.⁴³ Bakk Miklós a koncepció újszerűségére helyezi a hangsúlyt, és arra a hipotézisre épít – amellyel e tanulmány szerzője nem ért egyet – hogy egy újfajta politika van kialakulóban, amelynek egyik lényeges eleme a nemzetállam gyengülése. Ennek következményeképp, az elavult nemzetállami politika helyét átveszi egy új, poszt-nemzetállami korszak, amelybe a státustörvény koncepciója tökéletesen

beleillik. A „területen kívüli kulturális-szimbolikus terek szervezésével” Bakk Miklós nem tudja megkerülni az etnikulturális nemzetfelfogást. Ezt a következő megállapítása is alátámasztja:

„A határon túli kisebbségek körében a nyugati értelemben vett állampolgári nemzet fogalma ki sem alakulhatott. Hiszen a magyar nyelvű és kultúrájú embert az adott államok másodrangú polgárnak tekintették. Számára a nemzethez való tartozás csakis a magyar kulturális nemzethez, s – a magyar kultúra letéteményesének tekintett – Magyarországhoz való (képzeletbeli) tartozás jelenthette.”⁴⁴

E rész összegzésképpen megállapítható, hogy két nemzetfelfogásra alapuló politika helyezkedik egymással szemben. Az egyik elsősorban államokat, a másik elsősorban nemzeteket lát, amikor a térség térképére tekint. A kettő közötti feszültség feloldhatatlan, és a szakirodalomban még nem is találtak rá megoldást⁴⁵. Az axiomatikus előfeltevésekből kiindulva értelmes vitát ezen kérdést illetően nem is lehet folytatni, csupán szemléletbeli, ideológiai álláspontokat szakmai érvekkel „alátámasztani”.

Ebben a tanulmányban nem térek ki részletesen a további, ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódó témákra, viszont röviden jelezni kívánom ezeket. Az első ilyen a törvény hatálya alá kerülő házastárs kérdése. Az igazolvánnyal rendelkező személy nem magyar nemzetiségű házastársa – amennyiben ezt kérvényezi – alanyi jogon megkapja a „Magyar hozzátartozói igazolvány”-t. Így a törvény nem zárja ki a kedvezményekből a nem magyar házastársat, de ugyanakkor nem kényszeríti arra, hogy – kedvezmények fejében – magyarnak nyilvánítsa magát. A második ilyen kérdéskör a határon túl élő, magukat magyarnak (is) valló németek, zsidók, cigányok, stb. kérdése. Elvben minden további nélkül kérvényezhetik és megkaphatják a „Magyar igazolványt”, viszont kérdéses, főleg a cigányok esetében, hogy hogyan fognak viszonyulni az ajánlószervezetek tisztviselői a kérelmezőkhöz, illetve a kérelmek elbírálásához.

Az igazolást kiállító hatóság kérdése

A törvény szerint nem a magyar állam, hanem a majd később megalakuló határon túli magyar szervezetek által létrehozott testületek (irodák) illetékesek a jogosultságról határozni. Gyakorlatilag ezek a testületek döntenek el, hogy ki tartozik az illető nemzeti kisebbséghez, tehát, hogy ki a magyar. A státustörvény alapján a határon túli magyar testületek gyűjtenék össze az igényléseket, és ezt továbbítanák a magyar államhoz, amely kiállítaná a jogosultságot igazoló iratot. Az elbírálás mindenképpen tartalmazni fog szubjektív elemeket is, mint ahogy a magyarság meghatározásánál láttuk, viszont ez a kérdés elméletileg nem oldható meg, és csupán bízni lehet a testületek és az azokban dolgozó személyek elfogulatlanságában. „Akinek nem ítélik oda az igazolványt, azt magyarnak sem ismerik el” figyelmeztet, jogosan, a szlovákiai Öllős László, a lehetséges buktatókat szemügyre véve.⁴⁶

A magyar állam csupán kiállítja az igazolványt. Paradox helyzet alakulhat ki abból (és ennek fontos jogtechnikai vonatkozásai vannak), hogy a magyar állam nem

működtethet közhivatalokat egy másik állam területén.⁴⁷ Éppen ezért a határon túli szervezetekből delegált testületek csupán ajánlást tehetnek arra vonatkozóan, hogy kit lehet magyarnak tekinteni, de magát a döntést a magyar állam hatóságai hozzák meg. Az etno-territoriális nemzetmeghatározás, valamint a kétlépcsős magyarság-meghatározás így végeredményben a határokon átnyúló magyar nemzet intézményesítésésként is felfogható.

Az ajánlószervezetek a státustörvény egyik leginkább vitatott rendelkezése. A Magyar Szocialista Párt egyáltalán nem ért egyet az ajánlószervezetek létrehozásával:

„Az MSZP nem ért egyet új, ún. ajánlószervezetek létrehozásával. Az ajánlás feladatát el tudják látni a tényleges politikai súllyal bíró, legitim határon túli szervezetek, pártok, mérvadó civil szervezetek és egyházak. Új szervezet létrehozása helyett az MSZP javasolja, hogy az ajánlások kiadására jogosult szervezeteket a törvény országokként tartalmazza.”⁴⁸

Nézetük szerint az ajánlószervezetek feladatait a jelenlegi szervezetek is meg tudják oldani. Ezzel szemben például mások megkérdőjelezzik, hogy létezik-e egy olyan legitim és reprezentatív szervezet, amely a feladatot el tudná látni:

„Azzal az előírással kapcsolatban, amely szerint ajánló szervezetként fogadhasson el az (3a) 'amely képes képviselni az adott államban élő magyar közösség egészét' megállapítjuk, hogy ilyen szervezet nincs. Még az olyan átfogó ernyőszervezet mint a mi RMDSZ-ünk sem tekinthető ilyennek.”⁴⁹

Mások pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy az ajánlószervezetek, legyenek azok már létező vagy megalakítandó szervezetek, bizonyos hatalommal fognak rendelkezni és félő, hogy ezáltal talán nem kellő belső legitimitással fogják a rájuk ruházott feladatokat ellátni és döntéseket hozni.

„Az az alapkérdés, hogy a törvénytervezet a határon túli magyar intézményrendszer gyarapodását és gazdagodását, új ötletek, kezdeményezések segítségét célozza-e, avagy néhány olyan szervezet fogja uralni az adott területet, amelyeket felruháznak az egész magyar kisebbség képviselőinek demonstratív jelzőjével.”⁵⁰

Mindenféleképpen számolni kell azzal, hogy a magyarországi kormány által, az ajánlószervezetek működtetésére nyújtott pénz, hatalmi pozícióba hozza az ajánlószervezetek fölötti ellenőrzéssel rendelkezőket.

A lehetséges következmények.

Többen aggodalmaikat hangoztatták a törvénnyel, illetve annak lehetséges hatásaival kapcsolatban. A lehetséges problémák forrásai: a többségi lakosság viszonyulása, az EU-konformitás, a törvény anyagi vonzatai, az igazolványt kiállítók szubjektivitása, a kivándorlás elősegítése, a státustörvénnyel párhuzamosan folyó idegenrendészeti szabályok szigorodása, a más törvények által később szabályozan-

dó kérdések, a belpolitikai, illetve a határon túli szervezetek közötti feszültségek. Meglátásom szerint két komoly, megoldásra váró gond van a törvénnyel kapcsolatban. Az egyik arra vonatkozik, hogy a törvénytervezet elsősorban a Magyarországon igénybevehető kedvezményekre összpontosít, és nem a határon túli szervezetek, intézmények megerősítésére. Igaz, hogy a törvény nem érinti az eddigi támogatási rendszert, viszont ez csak mellékesen jelenik meg a törvénytervezetben, és elképzelhető, hogy más forrásmegosztás jobban elősegítené a szülőföldön való maradást. A másik arra vonatkozik, hogy nincs válasz a Magyarország EU csatlakozása utáni helyzetre, ami tulajdonképpen a státustörvény megalkotásának talán legfőbb kiindulópontja volt.

A szomszédos államok kormányai vélekedésével nem kívánok ebben a tanulmányban foglalkozni. Röviden csak annyit említenék meg, hogy általában igen elit-élően viszonyultak a státustörvényhez, ami azt jelzi, hogy kisebbségi és szomszédsági ügyekben ezeknek az államoknak a politikája, a látszat ellenére, nem sokat változott. Ennek magyarázatát abban látom, hogy a kisebbségekkel rendelkező, nemzetépítő vagy nemzeterosztó politikát folytató államok a nemzeti kérdéseket csak mellékesen érintő kérdésekben viszonyulnak pozitívan a kisebbségi vagy anyaországi követelésekhez, illetve a kisebbségtámogató politikához.

A nemzetpolitikai értelmezés mellett, amelyet a szerzője e sorok szerzője leginkább használható elméleti keretnek tekint, meg kell említeni azokat az értelmezéseket is, amelyek magyarországi belpolitikai ügyként is értelmezik a státustörvényt. Régóta vita tárgya, hogy milyen jellegű és mértékű támogatást nyújtson a magyar állam a határon túli magyaroknak, illetve a magyar szervezeteknek. Ezáltal a kérdés nem csupán külpolitikai ügy, hanem egyben belpolitikáivá is vált. Tóth Judit szerint a határontúli támogatások kérdésének a célközössége mindig is a magyarországi választópolgár volt, valamint minden párt és koalíció a saját értékválasztása, vélt vagy valós társadalmi támogatottsága szerint foglalt állást.⁵¹ Kérdéses, hogy a határontúli magyarság ügyének zászlóra tűzésével lehet-e nyerni, illetve annak ellenzésével lehet-e veszíteni szavazatokat. Egy hasonló gondolatot fejez ki Tamás Pál is:

„A státustörvény másként fontos, s nem véletlenül robbant ki körülötte szenvedélyes vita. Az öszecsapásoknak igazán nem a kisebbséghez, hanem a magyarországi politikai elitek önképéhez, jövővízióihoz van közük. A státustörvény magyarországi többségi teszt. A játékban természetesen valamennyi magyarországi elitcsoport részt vesz. A kezdeményezés kétségtelenül a konzervatívoké.

A parlamenti pártok a szabaddemokraták kivételével biztonsági játékra törekedtek. A közvéleményt kormányzati és ellenzéki oldalon egyaránt nemzetibbnek és hagyományörzőbbnek vélték, mint ahogyan az a kutatásokban megijelenik.”⁵²

A státustörvény úgy is értelmezhető, hogy a különböző kisebbségi nemzetépítések, valamint a magyarországi nemzetépítés helyett – amelyek egy szétfejlődő tendenciát mutatnak – egy egységes magyar nemzetépítés mellett teszi le a voksát. Ezt hivatott szimbolizálni a MÁÉRT, mint formális politikai testület és a státustör-

vény, mint a „nemzeti újraegyesítés törvénye”. Az természetesen a jövő kérdése, hogy a társadalmi változás, a kisebbségi nemzet- és társadalomépítés, valamint a magyarországi központú politika nemzetépítése milyen végkifejlethez vezet. Azt sem lehet elhallgatni, hogy ebben a viszonyban a közösségek nem azonos súllyal rendelkeznek. Egyértelmű, hogy a magyarországi fél, az állam támogatásával, óhatatlanul nagyobb szerephez jut. Nyitott kérdés, hogy egy vagy több nemzet(rész) lesz a magyarságból, és hogy milyen hatással lesz a törvény a különböző állami keretek között zajló folyamatokra. A társadalomtudományok erre természetesen nem tudnak választ adni, de a probléma az elkövetkező elemzések kulcskérdése lesz.

JEGYZETEK

- ¹ Michael Mann: „Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, Not Dying.,” *DAEDALUS*, 1993. 122. sz., Michael Mann: „Has globalization ended the rise and rise of the nation-state?” *Review of International Political Economy*, 1997. 3. sz.
- ² Rogers Brubaker: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge University Press, 1996.
- ³ Ebben a tanulmányban nincs helyünk kifejteni a Magyarországgal szomszédos államok közötti különbségeket, viszont mindenki számára nyilvánvaló, hogy a magyarországi munkavállalás, letelepedés sokkal fontosabb például egy kárpátaljai, mint egy felvidéki magyar számára.
- ⁴ A törvény nem tesz különbséget az erdélyi magyar és erdélyi román között, amennyiben magyar állampolgár felmenőkkel rendelkeznek. Elvileg mindkettő ugyanazzal a feltétellel megszerezheti a letelepedést, illetve ezt követően az állampolgárságot.
- ⁵ Tóth Judit: A diaszpóra a jogszabályok tükrében. *Regio*, 1999. 3-4. sz., 51
- ⁶ Lásd a *Magyar Kisebbség* folyóirat hasábjain folyó vitát az 1999/1. és 1999/2-3. számokban.
- ⁷ Magyar Állandó Értekezlet 1999. márciusában alakult meg.
- ⁸ „Magyarország és a határon túli magyarság – 1999” konferencia nyilatkozata, Budapest, 1999. február 20., 8.
- ⁹ Németh Zsolt: Bontsuk le a nemzeteket megosztó határokat. *Magyar Nemzet*, 2001. január 5.
- ¹⁰ Németh Zsolt felszólalása a szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat általános vitájának megkezdése az Országgyűlés 2001. április 19-ei ülésnapján.
- ¹¹ „Magyarország és a határon túli magyarság – 1999” konferencia nyilatkozata, Budapest, 1999. február 20.
- ¹² A Magyar Állandó Értekezlet második ülésének Zárónyilatkozata, Budapest, 1999. november 12.
- ¹³ A Magyar Állandó Értekezlet harmadik ülésének Zárónyilatkozata, Budapest, 2000. december 14., 8. paragrafus.

- ¹⁴ Borbély Zsolt Attila: A státustörvény mint a magyar (re)integráció eszköze. *Provincia*, 2001. május, 5. sz.
- ¹⁵ Szabó Tibor: Szülőföldön magyar közösségben élni. *Családi kör*, 2001. július 12. (az Újvidéki Televízió „Napjaink” című magazinműsorban elhangzottakból készült válogatás)
- ¹⁶ Németh Zsolt: Bontsuk le a nemzeteket megosztó határokat. *Magyar Nemzet*, 2001. január 5.
- ¹⁷ Varga Attila: Státustörvény vagy vándorbot. *Romániai Magyar Szó*, 2001. május 16.-17.-18.
- ¹⁸ Habár több felmérés készült, nézetem szerint ezeket a kérdéseket nem lehet kérdőíves módszerrel megvizsgálni.
- ¹⁹ *Népszabadság*, 2001. április 10.
- ²⁰ *Népszabadság*, 2001. április 10.
- ²¹ Varga Attila: Státustörvény vagy vándorbot. *Romániai Magyar Szó*, 2001. május 16.-17.-18.
- ²² Bauer Tamás: Magyar állam – magyar kisebbségek. *Népszabadság*, 2001. április 20.
- ²³ Borbély Zsolt Attila: A státustörvény mint a magyar (re)integráció eszköze. *Provincia*, 2001. május, 5. szám
- ²⁴ Duray Miklós a *Beszélő*, 2001. július-augusztusi számában megjelent interjúban, 72.
- ²⁵ Duray Miklós: Sosemvolt törvényünk lesz! *Beszélő*, 2001. 5. sz., 30
- ²⁶ Bodó Barna: Státustól státusig. *Krónika*, 2001. június 16.
- ²⁷ Neumann Ottó: Magyarságot igazoló hivatal. *Magyar Hírlap*, 2000. július 11.
- ²⁸ Varga Attila: A jogállástól a kedvezményekig. *Fundamentum*, 2000. 3. sz. 104.
- ²⁹ Tóth Judit: Státusmagyarság. *Mozgó Világ*, 2001. 4. sz. 14.
- ³⁰ A törvénytervezet hasonló kedvezményeket biztosít a magyar igazolvánnyal rendelkező fél nem magyar családtagjainak is, úgy hogy közben nem kényszeríti őket arra, hogy magyarnak vallják magukat.
- ³¹ Tóth Judit: i. m. 13.
- ³² Értelmezésében, ennek hiánya elsősorban gazdasági okokkal magyarázható. Természetesen ehhez hozzájárul az is, hogy az EU-s tagállamok valószínűleg az EU-s állampolgárok közötti diszkriminációra hívta volna fel Magyarország figyelmét. Részben ezzel magyarázható az is, hogy Ausztria végül lekerült a végső változatból.
- ³³ Nem állítom azt, hogy a politikai eliteknek elméletileg koherens nézeteket kell vallania, és azok szerint cselekednie, viszont társadalomtudományi szempontból nem kerülhetjük meg ezeket.
- ³⁴ Bauer Tamás: A hazátlanság tartósítása. *Népszabadság*, 2001. január 10. Nem a Bauer Tamással való vita a célom, hanem az általa felvetett kérdések körüljárása.
- ³⁵ Kántor Zoltán: Polgári nacionalizmus? *Provincia*, 2000. 7. sz.
- ³⁶ Erre a különbségre Molnár Gusztáv hívta fel a figyelmemet. – K. Z.
- ³⁷ Bauer Tamás, uo.
- ³⁸ Tamás Gáspár Miklós: A magyar külpolitika csődje. *Népszabadság*, 2001. június 30.
- ³⁹ Meineche, Friedrich: *Cosmopolitanism and the National State*. Princeton University Press 1970, 9-22.
- ⁴⁰ Kohn, Haus: „Western and Eastern Nationalism”, In Hutchinson, John és Smith, Anthony D. (szerk.): *Nationalism*. Oxford University Press, 1994, 162-165.
- ⁴¹ Plamenatz, John: „Two Types of Nationalism”, In Kamenka, Eugene (szerk.): *Nationalism: the nature and evolution of an idea*. Edward Arnold, 1973, 23-36.
- ⁴² A magyarországi kisebbségekre vonatkozó rendelkezéseket a „1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól”-ban rögzítették.

- ⁴³ Bakk Miklós: Két nemzetkonceptió európai versenye zajlik. *Magyar Nemzet*, 2001. július 7.
- ⁴⁴ Bíró Béla: Itt-hon vagy ott-hon? *Népszabadság*, 2001. január 6.
- ⁴⁵ Tom Nairn: *Faces of Nationalism: Janus revisited*. Verso, London, 1997.
- ⁴⁶ Öllös László: Hova tartozhatunk? *Fundamentum*, 2000. 3. sz. 101.
- ⁴⁷ Leszámítva természetesen a nagykövetségeket és konzulátusokat, viszont ezeket sem gyakorlatilag sem politikailag nem lett volna célszerű e feladat elvégzésével megbízni.
- ⁴⁸ A Magyar Szocialista Párt különvéleménye a Magyar Állandó Értekezlet 2000. december 13-14-ei ülésének zárónyilatkozatával. Budapest, 2000. december 14.
- ⁴⁹ Bucur Ildikó: A státustörvény margójára. *Szabadság*, 2001.
- ⁵⁰ Öllös László: Szomszédmagyarok. *HVG*, 2001. május 26.
- ⁵¹ Tóth Judit: Státusmagyarság. *Mozgó Világ*, 2001. 4. sz. 12.
- ⁵² Tamás Pál: Státus csont. *Magyar Hírlap*, 2001. augusztus 15.

IRODALOM

- A Magyar Állandó Értekezlet harmadik ülésének Zárónyilatkozata, Budapest, 2000. december 14.
- A Magyar Állandó Értekezlet második ülésének Zárónyilatkozata, Budapest, 1999. november 12.
- A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat módosító javaslatainak határozathozatala az Országgyűlés 2001. június 12-ei ülésnapján.
- A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat záróvitája és zárószavazása az Országgyűlés 2001. június 19-ei ülésnapján.
- A szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat általános vitájának megkezdése az Országgyűlés 2001. április 19-ei ülésnapján.
- A szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat általános vitájának folytatása és lezárása az Országgyűlés 2001. május 9-ei ülésnapján.
- A szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat részletes vitája az Országgyűlés 2001. május 29-ei ülésnapján.
- Andrescu, Gabriel: A határon túli magyarokról szóló törvény. *Provincia*, 2001. 5. sz. és *Beszélő*, 2001. július-augusztus.
- Ara-Kovács Attila: Státusigények és lehetőségek. *Népszava*, 1999. november 16.
- Az Országgyűlés 2000. március 20-i plenáris ülése jegyzőkönyve.
- Bakk Miklós: Egy törvény és jövőképei. *Provincia*, 2001. 5. sz.
- Bakk Miklós: Két nemzetkonceptió európai versenye zajlik. *Magyar Nemzet*, 2001. július 7.
- Bakk Miklós – Bodó Barna: „A státustörvény mint erőpróba”. In *Romániai Magyar Politikai Évkönyv, 2001.*, megjelenés előtt.
- Balló Áron: A román külpolitika várható kudarca. *Beszélő*, 2001. július-augusztus.
- Bauer Tamás: A hazátlanság tartósítása. *Népszabadság*, 2001. január 10.
- Bauer Tamás: Puha irredentizmus vagy kisebbségi jogok? *Népszabadság*, 2001. február 5.
- Bauer Tamás: Magyar állam – magyar kisebbségek. *Népszabadság*, 2001. április 20.
- Bauer Tamás: Rendezni végre... *Népszabadság*, 2001. június 18.
- Benyhe István: Kettős állampolgárság a Kárpát-medencében. *Magyar Kisebbség*, 1999. 2-3 (16-17.) szám.

- Bíró Béla: „Határokon innen és túl”. *Krónika*, 2001, július 7.
- Bíró Béla: Itt-hon vagy ott-hon? *Népszabadság*, 2001. január 6.
- Bíró Béla: Lélekátvilágítás. *Magyar Hírlap*, 2000. július 25.
- Bíró Béla: Státus és törvény, *Népszabadság*, 2001. május 17.
- Bodó Barna, Schengen, a kihívás. *Kisebbségkutatás*, 2000. 1. sz.
- Bodó Barna: Státustól státusig. *Krónika*, 2001. június 16.
- Borbély Imre: Külhoni állampolgárság vagy státustörvény: a leszakított nemzetrészek magyarországi jogállásának rendezési lehetőségei. *Kapu*, 2000. 8. sz.
- Borbély Imre: Külhoni magyarok: egy nemzetpolitikai szükségmegoldás. *Demokrata*, 2000. 37-38-39-40. sz.
- Borbély Imre: Pro vagy kontra. A magyar állampolgárság alanyi jogának kiterjesztése minden magyarra. *Magyar Kisebbség*, 1999. 2-3 (16-17.) sz.
- Borbély Zsolt Attila: A státustörvény mint a magyar (re)integráció eszköze. *Provincia*, 2001. 5. sz.
- Bucur Ildikó: A státustörvény margójára. *Szabadság*, 2001. július 13.
- Bucur Ildikó: Néhány gondolat a státustörvényről. *Krónika*, 2001. augusztus 11.
- Cistelecan, Alexandru: Magyar törvény román bonyodalmakkal, *Provincia*, 2001. 5. sz.
- Csapó I. József: Szabadon választott nemzeti önazonosság, önként vállalt kettős állampolgárság. *Magyar Kisebbség*, V. évf., 1999. 2-3 (16-17.) sz.
- Csuday Balázs: A státus- avagy kedvezménytörvény: a törvény koncepciójának létrejötte. *Pro Minoritate*, 2000. ősz-tél.
- Dobai István: Lelki Trianon készül: hozzászólás a státustörvény tervezetéhez. *Erdélyi Napló*, 2000. szeptember 26.
- Dobos Ferenc – Apró István: Integrációs esélyek és remények. Reprezentatív mintákon regisztrált határon túli és anyaországi vélemények a tervezett státustörvény néhány eleméről. *Pro Minoritate*, 2000 ősz-tél.
- Dobos László: A vádolt megszólal. Státustörvény: magyarózkodjanak inkább azok, akik létrehozták Trianont. *Magyar Nemzet*, 2001. augusztus 14.
- Dobrovits Mihály: Létszámellenőrzés a magyarságelosztóban: státustörvény és nemzeteszmé. *Magyar Narancs*, 2001. január 4.
- Duray Miklós: Sosemvolt törvényünk lesz! *Beszélő*, VI. évfolyam, 2001. 5. sz.
- Eörsi Mátyás: Egy érzés béklyójában: a státustörvényről. *Magyar Narancs*, 2001. június 28.
- Farkas János László: A politikai nemzet és az állam. *Népszabadság*, 2001. január 31.
- Fey László: Egy dühös írás. *Szabadság*, 2001. július 3.
- Fey László: Politikai nemzet és kultúrnemzet. *Romániai Magyar Szó*, 2001. július 22.
- Gerő András: 2001. augusztus eleje (Egy polgár naplója). *Magyar Hírlap*, 2001. augusztus 4.
- Gui Angéla: A státustörvény megállíthatja az asszimiláció folyamatát. Interjú Kocsis Károlyal. *Magyar Nemzet*, 2001. március 9.
- Harrach Gábor: Különleges státus és nemzetgyarapodás. Demográfiai tendenciák és anyaországi szerep. *Magyar Kisebbség*, 1999. 2-3 (16-17.) sz.
- Irházi János: Forintmagyarok. *HVG*, 2001. május 5.
- Kántor Zoltán: A státustörvény és a magyar nemzetpolitika. *Provincia*, 2001. 5. sz.
- Kántor Zoltán: Kisebbségi nemzetépítés: a romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség. *Regio*, 2000/3.
- Kincses Előd: A külhoni állampolgárságról. *Népszabadság*, 2000. szeptember 1.
- Kis János: Liberalizmus Magyarországon. *Élet és Irodalom*, XLV évfolyam, 2001. 11-12-13 sz.

- Kivonat az Országgyűlés külügyi bizottságának 2001. február 28-án megtartott üléséről készült jegyzőkönyvből.
- Klein András: Gondolatok a státustörvényről. *Pro Minoritate*, 2001 tavasz.
- Kokes János: Európai integráció, Schengen és a határon túli magyarság. *Magyar Kisebbség*, 1999. 2-3 (16-17.) sz.
- Korhecz Tamás: Otthon legyen magyar. *Fundamentum*, 2000. 3. sz.
- Kovács Péter: A schengeni együttműködés és a határon túli magyarság kapcsolattartása Magyarországgal. *Kisebbségkutatás*, 1999. 1. sz.
- Kovács Péter: *A schengeni kérdés*. Osiris, Budapest, 2000.
- Kovács Péter: Schengen és a határon túli magyarság. *Magyar Kisebbség*, 1999. 2-3 (16-17.) sz.
- Kovács Péter: Schengen és a határon túli magyarság. *Magyar Napló*, 1998. szeptember.
- Küpper, Herbert: Kisebbségek, kapcsolattartás és a nyugati integráció. *Kisebbségkutatás*, 2000. 1. sz.
- „Magyarország és a határon túli magyarság – 1999” konferencia nyilatkozata, Budapest, 1999. február 20.
- Magyar Állandó Értekezlet Nyilatkozata, Budapest, 2001. június 27.
- Magyar Bálint: Európai és nemzeti integráció. *Magyar Hírlap*, 2000. augusztus 25.
- Molnár Gusztáv: A státustörvény és az erdélyi kontextus. *Provincia*, 2001. 5. sz.
- Németh Zsolt: Bontsuk le a nemzeteket megosztó határokat. *Magyar Nemzet*, 2001. január 5.
- Németh Zsolt: Mi nem szégyeljük a határon túli magyarságot. *Magyar Nemzet*, 1999. november 18.
- Oprescu, Dan: Primejdia „dreptului comunitar” al minorităților. *Revista 22*, 2001. 22. sz.
- Öllös László: Hova tartozhatunk? *Fundamentum*, 2000. 3. sz.
- Öllös László: Szomszédmagyarok. *HVG*, 2001. május 26.
- Papp Imre: Státuszjogok és idegenrendészeti köteleességek. *Fundamentum*, 2000. 3. sz.
- Parragi Mária: A magyar állampolgársági jog és a külföldön élő magyarság. *Kisebbségkutatás*, 2000. 1. sz.
- Pataki Gábor Zsolt: Közép-európaiság és többes állampolgárság. *Magyar Kisebbség*, 1999. 2-3 (16-17.) sz.
- Pikó András interjúja, „Majd kijavítjuk, ha kell” szabad párbeszéd Duray Miklóssal és Józsa Lászlóval. *Beszélő*, 2001. július-augusztus.
- Preda, Cristian: Forme de antiliberalism. *Revista 22*, 2001. 22. sz.
- Riba István: A végek dicsérete: státustörvény után. *HVG*, 2001. június 23.
- Riba István: Csonka koncepció: kedvezmények a határon túli magyaroknak. *HVG*, 2000. július 22.
- Riba István: Új polgárok: törvénytervezet a határon túli magyarokról. *HVG*, 2000. december 16.
- Sághy Erna: Magyarság-passzus. *168 Óra*, 2001. február 15.
- †tef, Traian: Magyar igazolvány. *Provincia*, 2001. 5. sz.
- Surányi Zoltán: Ki a magyar most? *Beszélő*, 2001. május.
- Surján László: Hazátlanság helyett két hazát. *Népszabadság*, 2001. január 31.
- Szabó Tibor: A határon túli magyarság és az európai integráció. *Romániai Magyar Szó*, 1999. május 19.
- Szarka László: Szerződéses nemzet. *Magyar Nemzet*, 1999. november 20.
- Szerbhorváth György: Nemzetestépités. *Magyar Narancs*, 2000. augusztus 31.

- Szerbhorváth György: Nesze nektek: III. Magyar Állandó Értekezlet. *Magyar Narancs*, 2000. december 21.
- Szilágyi Mihály: A liberális modell és a román nacionalizmus. *Szabadság*, 2001.
- Tamás Gáspár Miklós: A magyar külpolitika csődje. *Népszabadság*, 2001. június 30.
- Tamás Pál: Státuscsonot. *Magyar Hírlap*, 2001. augusztus 15.
- Tamás Sándor: Pro és contra a kettős állampolgárságról. *Magyar Kisebbség*, 1999, 1. (15.) sz.
- Tibori Szabó Zoltán: Státus – egyik magyarországi választási kampánytól a másikig. *Szabadság*, 2001. április 24.
- Tibori Szabó Zoltán: Státuskampány. *Beszélő*, 2001. május.
- Tóth Judit: A diaszpóra jogállása a Magyar Köztársaság jogrendjében. *Magyar Kisebbség*, 1999. 2-3 (16-17.) sz.
- Tóth Judit: Státusmagyarság. *Mozgó Világ*, 2001. 4. sz.
- Tóth Mihály: Magyarságvizsga. *Beszélő*, 2001. május.
- Tóth Pál Péter: Az állampolgárságtól megfosztva. *Kisebbségkutatás*, 2000. 3. sz.
- Tóth, Judit (szerk.): *Schengen: a magyar-magyar kapcsolatok az uniós vízumrendszer árnyékában*. Lucidus, Budapest, 2000.
- Törzsök Erika: Ragaszkodás a kelet-európai konstrukciók hagyományához. *Élet és Irodalom*, 2001. június 29.
- Törzsök Erika: Státus. *Élet és Irodalom*, 2000, március 17.
- Ungváry Rudolf: A hibás érvelés tartósítása. *Népszabadság*, 2001. február 1.
- Varga Attila: A jogállástól a kedvezményekig. *Fundamentum*, 2000. 3. sz.
- Varga Attila: Az állampolgárságról. *A Hét*, 1998. július 2.
- Varga Attila: Néhány észrevétel a kettős állampolgárság vitájához. *Magyar Kisebbség*, 1999. 2-3 (16-17.) sz.
- Varga Attila: Státustörvény vagy vándorbot. *Romániai Magyar Szó*, 2001. május 16.-17.-18.
- Weber, Renate: Opinii despre proiectul de lege privind maghiarii din pãrile vecine. *Revista 22*, 2001. 22. sz.
- Weber, Renate: Törvény a határon túli magyarokról. *Beszélő*, 2001. július-augusztus.
- Zsebők Csaba: A magyar nemzet jogi közösség (interjú Németh Zsolttal). *Demokrata*, 2001. 2. sz.
- Zsebők Csaba: Külhoni állampolgárság: egyesülő magyarság (interjú Borbély Imrével). *Demokrata*, 2000/44.